

Руслана Кусько
Тетяна Дрозд
викладачі кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Питання розв'язання конфліктів, захисту і поновлення прав людини є ключовими у юриспруденції. У наукових дослідженнях традиційно більше приділялось уваги питанням поновлення і захисту прав та свобод людини, які забезпечуються державою шляхом звернення до публічної системи судочинства. Погляди наших вітчизняних науковців щодо врегулювання спорів шляхом державного втручання значно змінилися під впливом позитивного зарубіжного досвіду використання альтернативних способів розв'язання конфліктів і спорів, у яких держава фактично не задіяна. Поступово з'являлись наукові дослідження щодо альтернативних способів врегулювання конфліктів, одним з яких, та найбільш успішним у прогресивному світі, є медіація.

Дослідженнями медіації займалися А. Берлач, О. Сидельникова, З. Красиловської, А. Лиско, М. Адамантиса, В. Баранова, О. Белінської, О. Бобрової, Н. Бондаренко, Я. Валюк, Л. Власової, О. Ващук, А. Гайдука, О. Горової, Ю. Губар, С. Задорожної та ін.

Правові засади та порядок проведення в Україні медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору) закріплено у Законі України «Про медіацію» від 16.11.2021, яким також визначено загальні принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

Закон визнає медіацію як позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої, за допомогою медіатора (медіаторів), сторони намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом проведення переговорів. [3]

Дія Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

Медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу [3].

Тобто впровадження медіації в правовідносинах розглядається як інноваційний спосіб вирішення конфліктів, альтернативний інструмент врегулювання виниклих суперечок, це процедура примирення сторін за допомогою третьої незалежної сторони.

Загалом процес судового примирення сторін передбачено у судочинстві. Так, наприклад, у адміністративному судочинстві статті 190, 236 КАС України надають суду можливість зупинити провадження у справі за клопотанням обох сторін з наданням часу для їх примирення і, відповідно до ст. 180 КАС України, у підготовчому засіданні дослідити бажання сторін вирішити спір шляхом примирення[2]. Також, статтею 240 КАС України передбачена можливість залишення позову без розгляду за заявою позивача на будь-якій стадії судового провадження [2].

Якщо розглядати медіацію як спосіб вирішення спорів у адміністративному судочинстві, то слід згадати, що відповідно до статті 2 КАС України завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень[2].

Статтею 4 КАС України роз'яснено, що публічно-правовий спір це спір у якому:

- хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; або

- хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг; або

- хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи [2].

Згідно ст. 3 КАС України суб'єкт владних повноважень - орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг[2].

Тобто у адміністративному судочинстві однією зі сторін незмінно виступає «суб'єкт владних повноважень», рішення, дії чи бездіяльність якого можуть бути оскаржені в суді.

Статтею 19 Конституції України визначено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України [1]. У свою чергу ч.1 ст. 190 КАС України встановлює, що умови примирення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень[2].

Зазначена невідповідність ускладнює проведення судового примирення сторін та може суттєво утруднити застосування процедури медіації у майбутньому.

Окрім цього, на теперішній час, залишається недослідженою процедура застосування медіації у вирішенні адміністративних спорів в адміністративних справах, де суб'єктом правовідносин є вищі органи державної влади та її посадові особи (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Центральна Виборча комісія тощо), та у суперечках щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом і референдумом, тощо.

Досліджуючи окремі аспекти нормативного закріплення процедури медіації в кримінальному законодавстві встановлено, що застосування самої процедури медіації між потерпілим та правопорушником визначається у главі 35 Кримінального процесуального кодексу України - «Кримінальне провадження на підставі угод». У частині першій статті 469 КПК України зазначається, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді) [4].

У кримінальному процесі застосування процедури медіації передбачено не тільки ч. 1 ст. 469 КПК України. Так, у відповідність до статті 46 КК України, особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду[5].

Тобто у частині 1 статті 469 КПК України та статті 46 КК України конкретно не зазначається про залучення медіатора до процедури примирення, однак надано можливість застосування цієї процедури у кримінальному процесі.

Відповідно до частини 2 статті 469 КПК України угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження, не допускається. [5]. Тобто законодавством визначено перелік кримінальних протиправних діянь у кримінальних провадженнях, на стадії досудового розслідування або судового розгляду яких, можливе укладення угод про примирення та, відповідно, залучення медіатора для реалізації самої процедури медіації.

Відповідно до частини 5 статті 469 КПК України укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після

повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку [5]. Таким чином у кримінальному процесі, на відмінку від адміністративного, чітко визначено на якій стадії можливо застосування медіації.

Однак, на теперішній час, законодавством не визначено яким чином відбуватиметься реалізація процедури медіації у кримінальному провадженні. Також відсутнє визначення процесуального статусу медіатора у кримінальному провадженні, його права та обов'язки.

У кримінальному процесі медіація має розглядатися не лише як спосіб примирення сторін. Потрібно розуміти, що очікуваний результат виконання медіатором своїх повноважень полягає не лише у складанні угоди між потерпілою і обвинуваченою стороною, а й усвідомленні правопорушником факту вчинення ним протиправного діяння, повному відшкодуванні завданих ним збитків або усуненні заподіяної шкоди. З огляду на зазначене стає питання щодо необхідності наявності спеціальних вмінь та навичок, якими повинен володіти медіатор, залучений до кримінального провадження. Також відкритим залишається питання щодо самої процедури залучення медіатора, оскільки цей момент також законодавчо не визначено.

На теперішній час існують певні проблемні питання застосування медіації, у тому числі, у кримінальному процесі та при вирішенні спорів в адміністративному судочинстві. Законодавча процедура процесу медіації, методи та механізми її застосування ще потребують наукового опрацювання, внесення доповнень до нормативно-правових актів та певних змін, прийняття нових законів та підзаконних актів які у своїй сукупності сформують систему правового регулювання медіації.

Однак, як показує світова та європейська практика, Інститут медіації має свої суттєві переваги, насамперед, дає змогу сторонам конфлікту без судового розгляду мирно врегулювати спір, при цьому не позбавляє можливості звертатися до суду для реалізації права на правосуддя.

У своєму дисертаційному дослідженні Токарева К. С. приходиться висновку, що процедура медіації є більш гнучка, на відміну від процедур судового розгляду, які є чітко регламентованими процесуальним законодавством. Соціальний інститут медіації формує певну систему цінностей та етичних норм, зменшує рівень конфліктності, закріплює у суспільстві певні соціальні норми та моделі поведінки. Розвиток та розповсюдження технологій медіації інтегрують соціальний зразок поведінки для членів суспільства, який полягає у мирному врегулюванні спорів, прагненні до ефективного, добровільного та конфіденційного співробітництва. Медіатор може керувати процесом вирішення конфлікту (спору), відповідно до побажань сторін або з урахуванням специфіки спору на власний розсуд відповідно до своїх знань та досвіду [7].

Отже, медіація має стати дійовим способом вирішення конфліктів і спорів. Ухвалення Закону «Про медіацію» створило правове підґрунтя для ефективного застосування медіації в Україні. Запровадження інституту медіації позитивно впливатиме на правову культуру спілкування громадян, підвищить рівень довіри осіб до даного способу захисту, дозволить державі делегувати частку своїх повноважень в окремих галузях інститутам громадянського суспільства, розвантажить і оптимізує судову систему та спростить доступ до правосуддя.

1. Конституція України UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кодекс адміністративного судочинства України UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9685>.

3. Закон України «Про медіацію» UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1875-20#Text>.

4. Міністерство юстиції України UPL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/zakon-pro-mediatsiyu-vidkrivae-novi-mojlivosti-klientam-sistemi-bpd>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3767>.

6. Кримінальний кодекс України UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n204>.

7. Токарева К. С. Адміністративно-правове регулювання медіації: сучасний стан та тенденції розвитку: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 392 с.